

ФИЛОСОФИЯ

УДК 17.0

DOI: 10.52754/16947452_2022_4_110

**САЛАМАТТЫКТЫ САКТООДОГУ БИОЭТИКАНЫН
ДҮЙНӨКАРАШТЫК МИЛДЕТТЕРИ***Сейдалиева Мира Кошмаматовна, доцент*
mseidalieva.72@mail.ru*Жаркынбай кызы Айназ, магистрант*
jarkynbaevna@gmail.com*Жаркынбай кызы Жанара, ординатор*
zhanara.mira@gmail.com*Ош мамлекеттик университети*
Ош, Кыргызстан

Аннотация. Макалада руханий кубулуш катары дүйнөкараштын мазмуну, ролу талданды. Адам ишмердүүлүгүндөгү дүйнөкараштык принциптердин маанилүүлүгү белгиленди. Биоэтикага байланыштуу проблемалардын актуалдуулугу медицинадагы жана илимдеги баалуулук багыттарынын өзгөрүшү менен түшүндүрүлүп, бул тармак аркылуу медицинанын гумандашуусу камсыздалгандыгы аныкталды. Биомедициналык технологиялардын революциясы шартында «илим үчүн адам» эмес, илимдин адам кызыкчылыгы үчүн кызмат кылуусу жана адамдын биосоциалдык бүтүндүгүн сактоонун маанилүүлүгү белгиленди. Илимдин, практиканын жана маданияттын өнүгүү деңгээлине ылайык дүйнөкарашты калыптандырууда философиянын, гуманитардык багыттагы илимдердин орду каралды. Демократиялык өнүгүүнүн негизги жетишкендиктеринин бири катары биоэтикалык плюрализмге баа берилип, мындай шартта нравалык, гумандуу мамилени калыптандыруу зарылдыгы аныкталды.

Ачык сөздөр: дүйнөкараш, объективдүү реалдуулук, баалуулуктук мамиле, плюрализм, жашоо принциптери, биомедициналык технология

**МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ БИОЭТИКИ В
ЗДРАВООХРАНЕНИИ***Сейдалиева Мира Кошмаматовна, доцент*
mseidalieva.72@mail.ru*Жаркынбай кызы Айназ, магистрант*
jarkynbaevna@gmail.com*Жаркынбай кызы Жанара, ординатор*
zhanara.mira@gmail.com*Ошский государственный университет*
Ош, Кыргызстан

Аннотация. В статье анализируются содержание и роль мировоззрения как духовного феномена. Подчеркнута важность мировоззренческих принципов в деятельности человека. Актуальность проблем, связанных с биоэтикой, объясняется

изменением ценностных ориентиров медицины и науки, посредством которых обеспечивается гуманизация медицины. В условиях революции в биомедицинских технологиях подчеркивается, что наука служит интересам человека, а не «человек для науки», и что важно сохранять биосоциальную целостность человека. Рассмотрена роль философии и гуманитарных наук в формировании мировоззрения в соответствии с уровнем развития науки, практики и культуры. Как одному из основных достижений демократического развития дается оценка биоэтическому плюрализму и определяется необходимость в этих условиях формирования нравственного, гуманного подхода.

Ключевые слова: мировоззрение, объективная реальность, ценностный подход, плюрализм, жизненные принципы, биомедицинская технология.

WORLDVIEW TASKS OF BIOETHICS IN HEALTHCARE

*Seidalieva Mira Koshmamatovna, associate professor
mseidalieva.72@mail.ru*

*Zharkynbai kyzy Ainaz, master student
jarkynbaevna@gmail.com*

*Zharkynbai kyzy Zhanara, medical resident
zhanara.mira@gmail.com*

*Osh State University
Osh, Kyrgyzstan*

Abstract. *The article analyzes the content and role of worldview as a spiritual phenomenon. The importance of ideological principles in human activity is emphasized. The relevance of the problems associated with bioethics is explained by the change in the value orientations of medicine and science, through which the humanization of medicine is ensured. The revolution in biomedical technology emphasizes that science serves the interests of man, not "man for science", and that it is important to preserve the biosocial integrity of man. The role of philosophy and the humanities in the formation of a worldview in accordance with the level of development of science, practice and culture is considered. Bioethical pluralism is assessed as one of the main achievements of democratic development and the necessity in these conditions for the formation of moral, humane approach is determined.*

Keywords: *worldview, objective reality, value approach, pluralism, life principles, biomedical technology.*

Киришүү. Биоэтика - биомедициналык чөйрөдө өнүгүүнүн азыркы баскычында келип чыккан этикалык-гуманисттик маселелерди жана нравалык нормаларды изилдөөнүн методологиясы, социумдун кызыкчылыктарын илимдин агрессиясынан коргоочу өзгөчө илимий тармак.

Биоэтиканын баштапкы максаты болуп медицинадагы жана биологиядагы негативдүү таасирлерден адамдын өмүрүн, ден-соолугун коргоо саналат. Ал техникалык мүмкүнчүлүктөр менен жалпы

адамзаттык баалуулуктардын ортосундагы өз ара карым-катнашта көрүнөт. Аталган билимдер системасынын маңыздуу милдети – саламаттыкты сактоо коомчулук менен бирге биомедицина тармагында маанилүү чечимдерди кабыл алуу, биоэтикалык, гуманисттик дүйнөкарашты калыптандыруу.

XX кылымдын ортосунан илим жетишкендиктерине чек коюуну, адам табиятын сактоону талап кылган, биотехнологиянын пайдакор мамилесине каршы пессимисттик көз караштар жайылып, илимге күмөн саноо, ишенбөө менен анын терс жактарын гана көргөн тенденциялар пайда болгон. Мында илим суроо-талаптарды канааттандыруучу өндүрүшкө айланып, бизнеске кызмат кылышы бир канча коркунучтарды жаратып, биоэтиканын келип чыгуусуна түрткү болгон. Айрым жагдайларда илимдин максаты акыйкат жана жалганды айырмалоо эмес, натыйжалуу жана натыйжасыз деген түшүнүктөргө барып такалууда. Илимдин жашоо аксиологиясынан четтөөсүнүн натыйжасы иретинде биоэтика пайда болду. Этикалык окуулар менен турмуштук практика ортосундагы ажырым, салттуу медициналык этиканы четке кагуу биомедициналык прогрессти жөнгө салуучу, технологиялардын колдонуу чектерин аныктоочу биоэтиканын жаралышына өбөлгө түзгөн.

XX кылымга чейин медицинадагы моралдык маселелердин баары салттуу түрдө жабык эшиктер артында талкууланган. Өткөн жүз жылдыктын ортосуна чейин дарыгерлер пациенттин өмүрү жана саламаттыгына байланыштуу проблемаларды чечүүдө жалгыз өздөрүн гана компетенттүү деп эсептешкен. Медицинадагы көпчүлүк маселелер моралдык мазмунга ээ болуп, алардын корректтүү чечилиши үчүн дарыгердик билим жана тажрыйба жетишсиз. Биоэтика жана адам укуктары жөнүндөгү декларацияда төмөндөгүчө жазылат: «Акыл-эстүү нравалык чечим кабыл алуу мүмкүн болушунча эртерээк адистердин жана кеңири коомчулуктун диалогу менен байланыштуу болушу жана каралып жаткан технология түзүлүп, колдонууга берилгенге чейин жүргүзүүсү зарыл. Социум мындай диалогдор кылдат жана реалисттик формада өтүүчү атайын жайларга муктаж, аны биоэтика ишке ашырат» [3].

Биоэтикага байланыштуу проблемалардын актуалдуулугу медицинадагы жана илимдеги баалуулук багыттарынын өзгөрүшү менен да түшүндүрүлөт: адамдын жыргалчылыгына эмес, илимий изилдөөлөрдүн натыйжасына кызыгуу же саясий тапшырмаларды аткаруу (индивиддердин үстүнөн күчкө салып эксперименттерди жүргүзүү, кандайдыр-бир дарттын натыйжасында укуктарын жана эркиндиктерин өз алдынча коргоо жөндөмдүүлүгүн

жоготкон адамга карата алдоолор, кемсинтүүлөр) тууралуу көз караштарды талдоо – биоэтиканын негизги маселелеринин бири [4].

Социумдагы руханий кырдаалдын өзгөрүшү, коомдук аң-сезимди демократиялаштыруу процесси, илимий технологиялардын адам өмүрүнө кийлигишип, манипуляциялап, тездик менен өнүгүүсү дарыгерге бир канча маселелерди жаратты. Алардын бирөө – биоэтикалык дүйнөкарашка, аң-сезимге, жоопкерчиликке ээ болуу.

Изилдөө каражаттары жана ыкмалары. Моралдык проблемалардын курчуп кетишине байланыштуу медициналык кызматкердин алдында биоэтиканын руханий-нравалык маселелери жөнүндө философиялык рефлексиянын, ой жүгүртүүнүн зарылдыгы келип чыгууда. Биоэтика медициналык илимдин жана практиканын моралдык чөйрөсү катары биомедицинаны жана адамды дарылоонун заманбап технологияларын дүйнө караштык, аксиологиялык баалоого муктаж. Медициналык ишмердүүлүктө биоэтиканы феноменологиялык талдоо анын дүйнөкараштык мүнөзүн чагылдырып көрсөтөт.

Дүйнөкараш – бул адамдын реалдуулукту кабылдоосуна мүмкүндүк түзгөн руханий кубулуш. Анын мазмуну философиянын негизги маселесин чечүүнүн айланасына топтолуп, эки тибин бөлүп кароого болот: философиялык-диний, философиялык-илимий. Ал түшүнүктүк-категориалдык формада жеке илимдин жетишкендиктерине таянат. Объективдүү реалдуулукту чагылдыруу жана ага баалуулуктук мамиле аркылуу дүйнөкараш жөнгө салуучу-чыгармачыл роль ойноп, ааламдын жалпы сүрөтүн түзүүнүн методологиясы катары кызмат аткарат. Дүйнөкарашта адамдын ишмердүүлүгүнүн мүнөзүн аныктаган жашоо принциптери аныкталат. Андыктан дүйнөкараш өмүргө жана өлүмгө карата белгилүү мамилени иштеп чыгууга, татыктуу жашоого жардам берген идеялык ишенимде чагылдырылган практикалык турмуш маанисине ээ. Дүйнөкарашка болгон муктаждык дүйнө деген эмне?, андагы адамдын орду кандай?, жашоонун маңызы эмнеде?, жашоодон кийин да турмуш болобу? деген суроолорго жооп издөөнүн натыйжасында келип чыккан. Дүйнөкараштык проблемалардын булагы болуп адамдын болмушу, жашоо ишмердүүлүгү, биотехнологиялык революция шартында жашоосунун келечеги жөнүндөгү ой жүгүртүүлөрү саналат. Философия менен биоэтиканы реалдуулукту өздөштүрүүнүн руханий-практикалык формалары катары талдоодо алардын инсандын реалдуу жашоо ишмердүүлүгүнүн бардык жыйындысын чагылдырышын белгилөөгө болот. Анткени адам жалгыз гана абстракттуу таанып-билүүчү субъект

эле эмес, ал – сезимдик-практикалык ишмердүүлүккө ээ болгон индивид. Адамдын ишмердүүлүгү реалдуулукту өздөштүрүүнүн предметтик, сезимдик жана руханий формасы болуп саналат.

Жыйынтыктар жана талкуулар. Биоэтиканы этикалык илимдин бир бөлүгү катары алып карасак, анын философия, этика, укук менен болгон катышы зарыл жана мыйзам ченемдүү көрүнүш иретинде каралат. Философиянын онтологиялык функциясынын маңызы илимдин, практиканын жана маданияттын өнүгүү деңгээлине ылайык дүйнөкарашты иштеп чыгууда турат. Бул жагдайда төмөнкү суроолор пайда болот: дүйнөнүн жаратылышы кандай?, анын себеби эмнеде?, адамдын табияты кандай?, эмне үчүн адам курчап турган ааламды таанып-билүүгө жөндөмдүү?, болмушта табияттан тышкаркы күчтөр барбы? ж.б. Философиянын дүйнөкараштык функциясы ааламдын универсалдуу, бүтүн сүрөтүн иштеп чыгууда турат. Демек, реалдуулукту философиялык таанып-билүү менен биоэтика диалектикалык мүнөздө байланышкан. Аталган эки кубулуштун жалпылык жактарын, биримдигин төмөнкүлөрдөн көрүүгө болот: философиядагы жана биоэтикадагы жашоо болмуштун субстанциалдуулугун изилдөөнүн өзгөчө көрүнүшү болуп саналат. Бул өңүттө биоэтика жашоо философиясы маанисине ээ. Философия менен биоэтика адам болмушун коргоо жана жашоону сактоо проблемасынын үстүнөн ой жүгүртөт. Болмушту дүйнөкараштык жана аксиологиялык мааниде коргоо жашоону сактоону билдирет.

Дүйнөкараш объективдүү реалдуулукка, андагы адамдын ордуна жана индивиддин өзүнө карата мамилесин, субъекттердин ишенимдерин, идеалдарын, таанып-билүүнүн жана ишмердүүлүктүн принциптерин, баалуулук багыттарын чагылдырат. Диний көз караштан айырмаланып, философиялык илимий дүйнөкараш түшүнүктүк категориалдык формада жеке илимдердин жетишкендиктерине таянып дүйнөнү аныктайт [1]. Реалдуулукка карата баалуулуктук көз караш жөнгө салуучу-чыгармачыл ролду ойноп, дүйнөнүн жалпы сүрөтүн түзүүнүн методологиясы иретинде кызмат өтөйт. Дүйнөкарашта адам ишмердүүлүгүнүн мүнөзүн аныктаган жашоо принциптери калыптанып, идеялык ишеним иретинде практикалык мааниге ээ.

Жашоо жөнүндөгү билимдер дүйнөкараштык проблематика менен тыгыз байланышкан. Жашоонун маңызына, болмуштун диалектикасына карата бирдиктүү көз караш таанып-билүүчүлүк эле эмес, аксиологиялык да зор мааниге ээ. Философия менен биоэтиканын гносеологиялык функцияларынын окшоштугу алардын дүйнөкараштык

системасы аркылуу түшүндүрүлөт. Дүйнөкараш билимдердин белгилүү жыйындысы менен эле чектелип калбастан, инсандын иш-аракеттеринин максаты, принциптери, ишенимдүүлүгү, анын мотивациялык чөйрөсү катары да көрүнөт. Дүйнөкарашта реалдуулукту чагылдыруунун таанып-билүүчүлүк жана баалуулуктук, объективдүү жана субъективдүү компоненттери бирдиктүү аракеттенишет. Дүйнөкараштык системада адамдын курчап турган объективдүү реалдуулукка карата руханий-практикалык, таанып-билүүчүлүк, теориялык жана ишмердик-практикалык мамилеси камтылган. Мындай мааниде дүйнөкараштын руханий-практикалык компонентине идеалдарды кошууга болот [4].

Дүйнөкараштык идеалдар адамдын жашоо программасын аныктап, анын жашоо ишмердүүлүгүнүн маанисин камтыйт. Алар сезимдик-жалпыланган образдар формасында көрүнөт. Ал эми дүйнөкараштын таанып-билүүчүлүк-теориялык компонентине принциптер кирет. Дүйнөкараштык принциптер адам жашоосунун концепциясын, курчап турган реалдуулуктун мыйзам ченемдүүлүктөрүн түшүнүүнү аныктайт. Ошондой эле субъектке баалуулуктук-таанып-билүүчүлүк багыт берип, ишмердүүлүктүн идеалын түзүүгө жардам берет, инсандын нравалык позициясын калыптандырат. Дүйнөкараштын руханий-практикалык компоненти ишенимдерди да камтыйт. Алар индивиддин жашоо багытын, көз карашын аныктап, күнүмдүк ишмердүүлүктө адамдын реалдуулукка карата мамилесин ишке ашырууга жөндөмдүүлүгүн мүнөздөйт.

Дүйнөкараштык плюрализм – мамлекеттердин, аймактардын, жалпы ааламдын чегинде дүйнө түшүнүүнүн түрдүү формаларынын биримдикте жашашы. Бул демократиялык өнүгүүнүн негизги жетишкендиктеринин бири болуп ар түрдүү дүйнөкараштардын тең укуктуу функцияланышын кабыл алуу эсептелет. Жандуулар үчүн жоопкерчилик биотехнологиянын коркунуч шартында алардын жашоосун коргоо зарылдыгын, биоэтикалык дүйнөкараштын актуалдуулугун баса белгилейт.

Акыркы мезгилдерде плюрализмди аңдап-сезүү эле жогорулабастан, философиянын баштапкы милдетин түшүнүүдө түрдүү философиялык багыттардын биримдигин да эске алуу басымдуулук кылууда. Бул жагдай адамдын жашоосун коргоого жеке жоопкерчиликти аңдап-сезүү, адам болмушунун көрсөткүчү иретинде гуманизмди бекемдөө катары көрүнөт [4].

Биоэтика үчүн демократиялык коомдогу руханий турмуштун өзгөчө мүнөздөрүнүн бири болуп эсептелген дүйнөкараштык плюрализм, бири-

бирине карама-каршы турган моралдык-дүйнө таанымдык багыттардын функцияланышы, түрдүү дүйнөкараштык системалардын диалогун зарыл көрүнүш катары кабыл алуу маанилүү. Плюрализмге багыт алуу индивиддердин өз ойлорун чагылдыруу формаларынын ар тараптуулугун, түрдүү карама-каршылыктуу кызыкчылыктардын, баалуулуктардын, идеялардын жана жашоо стилинин тең укуктуу аракеттенишин билдирет.

Биоэтикадагы плюрализмди глобалдык ченемдеги факты катары изилдеп, И.Т. Фролов мындай дейт: “Бүткүл дүйнөдө бири-биринин кызыкчылыктары менен эсептешүүгө аракет жасаган, глобалдык жоопкерчилик идеясына умтулган адамдардын саны өсүүдө. Глобалдык жүрүм-турум принциби кесиптик этиканын чегинен чыгып, активдүү жарандык ишмердүүлүккө үндөө аркылуу жалпы адамзаттык проблемаларды чечүүгө жардам берүүгө өбөлгө түзүшү зарыл” [2].

Биоэтикадагы плюрализм нравалык мамилелердин системасына орчундуу таасирин тийгизип, салттуу моралдык элестөөлөргө каршы турат. Бул жагдайда А.А. Гусейнов төмөнкүчө ойду чагылдырат: “Плюрализм кайсы нравалык принциптерге негизделет же ал моралдан жогору туруп, коомдук турмуштун башка тармактарындай эле адептик чөйрөгө да кеңири жайылганбы? Башкача айтканда, плюрализм этикасы сөзсүз түрдө этика плюрализмине өтүүнү билдиреби? Дүйнөгө болгон көп түрдүүлүк шартындагы кызматташтык белгилүү этиканын, адамдардын жеке жашоо позициясына карата укугун эске алып, урматтаган, ошондой эле плюрализмдин аксиологиялык мазмунун бекемдеген толеранттуулук этикасынын негизинде гана мүмкүн. Плюрализм этикасы диалог этикасын түшүндүрөт. Баарлашуу учурундагы айырмачылыктар диалогдун негизги шарты болуп саналат, бирок ошол эле учурда ал айырмачылыктар диалогдун андан ары өнүгүшүнө тоскоолдук көрсөткөн чекке ээ [5]. Андыктан азыркы интеллектуалдык турмуштун негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири болуп дүйнөкараштын гуманисттик башатын издөө эсептелет. Социомаданий ар түрдүүлүк шартында кызматташтыкка өбөлгө түзгөн жалгыз негиздеме катары инсандын баалуулугун, анын ар-намыска жана бакытка карата укугун, кесиптик, улуттук жана башка ушул сыяктуу чөйрөлөрдөгү адам укугунун артыкчылыктарын бекемдөө каралышы зарыл. Адамгерчилик эң жогорку баалуулук иретинде кабыл алынган чөйрөдө плюрализм менен монизм да баштапкы орунду ээлейт, андыктан гуманизм плюрализмди негиздөө менен бирге эле белгилүү даражада ар түрдүүлүктү чектөөчү функцияны аткарат. Социум адамзат үчүн

бирдиктүү болгон нравалык мыйзамга муктаж. Этикалык плюрализм “гуманисттик монизм этикасын”, ошондой эле “глобалдык жоопкерчилик этикасын” түшүндүрөт [5].

Жыйынтыктар. Базар мамилелери, демократиялык процесстер нравалык жоготуулар менен коштолуп, мамлекетке, илимге, билим берүүгө жаңы талаптарды, этикалык стандарттардын жаңы блогун иштеп чыгуу зарылдыгын коюуда. Нравалык прогресстин өзгөчө касиети төмөндөгүдө: нравалуулук менен илимий-техникалык өнүгүү синхрондуу же бир мезгилде жүрбөйт; нравалык негиздер илим жана техника менен түздөн-түз аныкталбайт; моралдын алгачкы талашсыз жоболору геометриялык фигура сыяктуу далилденбейт; нравалык прогресс - татаал, карама-каршы кыймыл; моралдын түрдүү компоненттеринде бирдей өлчөмдө прогресс болбойт. Биоэтикалык аң-сезимге, дүйнөкарашка, клиникалык ой жүгүртүүгө ээ болгон медкызматкерде ишмердүүлүгүндө адам жашоосуна кийлигишкен заманбап технологияларды колдонуу чектерин аныктай алуучу, өз ишмердүүлүгүн укуктук жана моралдык жактан жөнгө салуу жөндөмү калыптанат.

Жаңы биотехнологиялык жетишкендиктердин өнүгүшүнүн натыйжасында пайда болгон антропологиялык, моралдык, социалдык жана юридикалык проблемаларды изилдөө менен бирге биоэтика жашоо жана өлүмдүн жаңы каражаттарын колдонуунун чегин аныктоо менен гана чектелип калбастан, адамга, жалпы эле жандууларга, бизди курчап турган объективдүү реалдуулукка карата нравалык, гумандуу мамилени калыптандыруусу зарыл.

Адабияттар

1. Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н. Генетика, поведение, ответственность: О природе антиобщественных поступков и путях их преодоления. - М.: Политиздат, 1982.
2. Фролов И. Т., Юдин Б.Г., Этика науки: Проблемы и дискуссии. -М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009.
3. Всеобщая Декларация о биоэтике и правах человека Генеральной конференции ЮНЕСКО / Биоэтика и СМИ: рекомендации для журналистов под ред. П.Д. Тищенко, Б.Г. Юдина. -М.: Союз журналистов России. При поддержке Бюро ЮНЕСКО, 2008. -60-б.
4. Засухина В.Н. Аксиология жизни как основа биоэтики в России дис.... д-ра философских наук: 09.00.01. -Чита.: -2012.
5. Гусейнов А.А. Философия между знаниями и ценностями, // Философские науки. - 2001. - №2. - 47-66-б.